

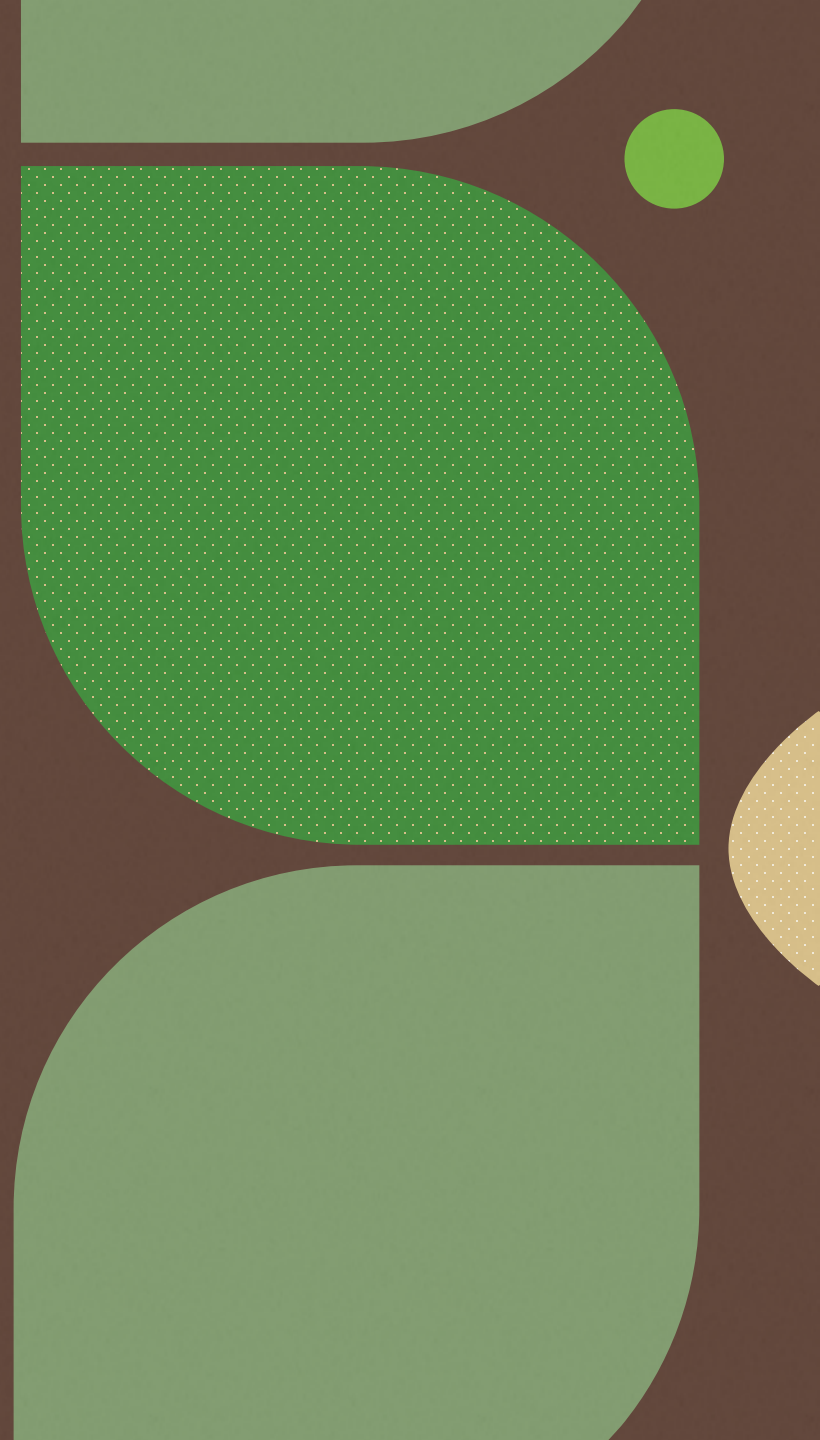
Inte bara betydelser – att arbeta med ordförråd och ordkunskap

Boel De Geer
Södertörns högskola
boel.de.geer@sh.se

2022-08-12

Förskolan/skolan är många elevers enda arena för möten med ett *utmanande och utvecklande* språk...

Användningstillfällen
Exponering!

Barn i socioekonomiskt mindre starka områden möter ofta ett enklare språk, *både* i hem och i förskola/skola.

både första- eller andraspråksutveckling

Förskola för alla barn – för bättre språkutveckling i svenska
Betänkande av Utredningen om fler barn i förskolan för bättre språkutveckling i svenska, SOU 2020:67

Neuman, S., Kaefer, T. & Pinkham, A.M. (2018) A Double Dose of Disadvantage: Language Experiences for Low-Income Children in Home and School. *Journal of Educational Psychology* 110 (1) s. 102-118

Att lära sig ord

- Benämning/utpekning (konkret/abstrakt)
- Användningskontext (konkret/abstrakt)
 - Berättande – andras och eget
 - Högläsning
 - Egen läsning – överskattat i yngre åldrar
 - Samtal – vardag och undervisning

Varför undervisa i ordkunskap?

- Språkförståelse (hör/läs)
- Språkförståelsestrategier
- Effektivare läsning (hastighet, förståelse)
- Språklig självkänsla och säkerhet
- Tillhörighet och delaktighet
- Demokratisk rättighet

- Stort kompensatoriskt uppdrag – i *hela* skolan

Stort och välorganiserat ordförråd...

... viktig(aste) förutsättning för lärande

... underlättar ordmobilisering i produktion och perception

Vad innebär ”stort” ordförråd?

- ”stor”
- boll, hund, bil...
- stor människa
- stor skådespelare
- stor skrävlare
- storätare, storfiskare...
- ta stora ord i mun
- stor i orden, liten på jorden
- leva på stor fot

motsats till liten
storlek, vuxen,
betydelsefull

Vad innebär ”välorganiserat” ordförråd?

- Ords relation till andra ord
 - Synonymer
 - Motsatser
 - Homonymi
 - Hierarkier/kategorisering

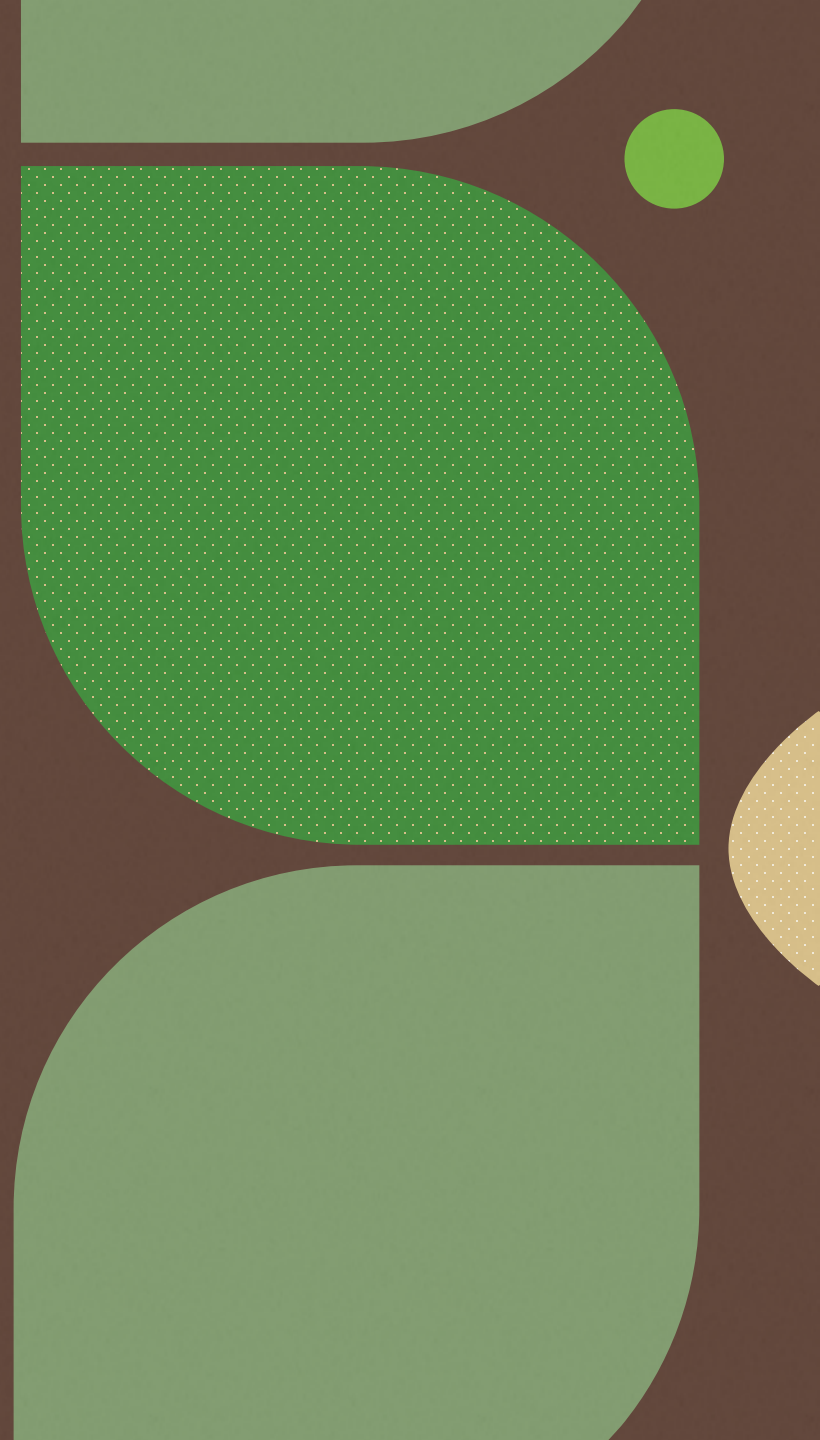
Ordkunskap i skolans tidiga år?

- Ja, på förekommen anledning
- Fokus på betydelse
- Eleverna tycker att det är roligt!

”Systematisk, regelbunden och explicit” undervisning i ordkunskap

- Systematisk
- Regelbunden
- Explicit

“Systematisk, regelbunden och explicit” undervisning behöver vara/kännas...

- Muntlig och gemensam
- Rutinmässig/förutsägbar
- Angelägen/användbar/viktig/spännande...
- Lekfull jfr lek - lekfullhet

Ordkunskapens tre dimensioner

- Form ords struktur
 - Betydelse ords betydelse
 - Användning ords användning
-
- Alla tre hänger ihop och är beroende av varandra.
 - Lika viktigt *på alla barns språk.*
 - Stärker den språkliga medvetenheten.

Ords form

- Fonem (språkljud)
 - Stavelser
 - Grafem (bokstäver)
 - *Morfem* *särskilt viktigt för läsförståelse*
-
- Ordföljd (placering i uttryck och meningar)

Ords betydelse

- Betydelse *i kontext*
- Betydelse *i relation till andra ord*
 - Synonymer
 - Motsatser
 - Homonymi
 - Hierarkier/kategoriseringar
- Betydelse *tillsammans med andra ord*
 - Uttryck, bildspråk

rund boll, summa, ord...

stilnivå, nyanser

Fasta fraser, uttryck och bildspråk – en extra dimension

Använd och uppmärksamma!

- Titta över, hoppa över, titta förbi
- Ta sig en funderare, göra något ögonaböj/på momangen
- Stålhäst, havremoped
- Göra något så in i vassen/så det ryker/
- Hänga läpp, dra benen efter sig, lägga benen på ryggen, få något om bakfoten, på rak arm, ta sig vatten över huvudet, ta sig för pannan
- Glad som en lax, flitig som en myra
- Ju fler kockar, desto sämre soppa
- ”Det är inte Ragnarök”

Ords användning

I olika sammanhang – när “passar/funkar” vad?

- Idiomatiskt, förväntat, ändamålsenligt...

Pragmatik

Jim Cummins, Pauline Gibbons

vardagsspråk – kunskapsrelaterat språk (skolspråk)

Barbro Westlund

vardagsspråk – resonemangsspråk

Vardagsspråk i undervisningen!

Resonemangsspråk i vardagen!

Alla språk!

Resonemang = genrer i skolan

“Berätta”

• Benämna, beskriva	Vad? Vem?
• Informera, förklara, instruera	När?
• Beskriva, förklara, instruera	Hur?
• Argumentera, motivera	Varför?

Målord/uttryck från olika “lager” (nivåer)

- Lager 1, 2 och 3
- Ingen “rangordning”
- Ingen kronologisk ordning
- Alla lager behövs

Lager 1

Vardagliga, vanliga ord ”som alla kan”

- mat, stol, jacka, hus, barn, hund, vatten
- äta, dricka, komma, titta, sova, kunna, vilja, ha, åka, gå
- god, kall, röd, farlig, rolig, kul, stor, fin, arg, trött
- den, det, jag, du, alla, många, ingen, vem
- var, där, uppe, i, på, under, inte
- och, men, eller

Lager 3

Ord för specifika ämnen, inte bara skolämnen
Har entydig betydelse och förklaras av lärare och läromedel

- Skola – *fotosyntes, erosion, diameter, reformationen, fossil, fryspunkt, substantiv, sömsmån, stöppla, gånggrift...*
- Samhälle – *investering, aktieportfölj, lagfart, epidemi/pandemi, kamaxel, skalpell, ROT-avdrag, f-skattsedel...*

Lager 2

Allmänna ord för olika ämnen och sammanhang
För ett varierat och komplext språk

- *Synonymer* (äta – förtära, gå – spankulera)
- *Otydlig betydelse*
(anse, påpeka, utgå, omfatta, innebära, utsökt, makalös, anslag)
- *Alla skolämnen*
(kapitel, experiment, tillämpa, samarbeta, redovisa, sammanfatta)
- *Sammanhang och resonemang*
(om, eftersom, trots att, däremot)

Lager 2 – för resonemang

Fånga och formulera/förstå kunskap.

Uttrycka och förstå *resonemang* (orsak-verkan, konsekvens, kronologi, argument för åsikt/insikt...).

beskriva vad som händer och sker,
förutspå vad som ska hända,
förklara varför det händer,
förklara konsekvenser av händelser,
motivera åsikter och uppfattningar,
formulera något generellt om det som händer.
osv.

Lagerord

Barn och elever måste exponeras för, få tillgång till och utmanas av ord och uttryck från *alla lager*

- Många Lager 1-ord för att delta i vardagliga samtal
- Lager 2-ord för att vidga ordförrådet och kunna uttrycka mer precisa och komplexa resonemang,
för att tala om kunskap
- Lager 3-ord för att delta i ämnesundervisning

“Utgå från barns och elevers intresse”

- Barn tycker att ord är intressanta!
- Hur kan vi ta fasta på detta?
- Hur gör vi något intressant?
- Hur gör vi oss intressanta?

Förebildens makt

Språklig förebild – form, betydelse och användning

förhållningssättet smittar av sig
inte bara i andraspråkssammanhang
inte bara med barn

Samtalsglädje, vetgirighet, nyfikenhet, kreativitet
Också med svenska som modersmål kan du utvecklas.

Medveten spontanitet och kreativitet

- Medveten och lekfull spontanitet i alla situationer
- Lita inte för mycket på läromedel
- Också kolleger emellan, gärna inför barnen
- Skapa en skolkultur med starka band till språket som redskap och objekt

”Magiska ord”

- Ta ett enkelt ord som eleverna kan
- Laborera tillsammans med form, betydelse och användning – inte allt på en gång
- Vidga, precisera, fördjupa, jämför, förklara...

Hund

- hund -en, -ens, -ar, -ars, -arna, -arnas
- hund-ras, hund-koja, hund-mat, hund-säng, hund-vakt, hund-päls, hund-år, hund-rädd
- vakt-hund, polis-hund, ledar-hund, knä-hund, sällskaps-hund, jakt-hund
- hund-aktig, hund-lik
- hund, jycke, vovve, byracka, voffsing

- Vara som hund och katt
- Det ligger en hund begravnen
- Svårt att lära gamla hundar sitta
- Att slita hund
- Sådan herre, sådan hund
- Bära hundhuvudet
- Röda hund

Sova

- sova, sovas, sovs, sov, sovit, sov!
- sovande
- somna, sömn, söva, sömnig
- slumra, sussa, dåsa, tryna, slagga, koja, lura
- vakna, väcka
- halv-sova, smyg-sova, sov-säck, sov-kudde, sov-dags, sov-rum
- sova middag
- sova över, sova ut,
- gå i sömnen, sömngångare
- försova sig
- sova på saken
- sova räv
- skönhetssömn

SAOL

Svenska Akademiens Ordlista

Tack för mig!

Ha ett underbart läsår!

Boel De Geer

boel.de.geer@sh.se

